

Mirsad Cvrk

ULOGA VJERE I NACIJE U FORMIRANJU MODERNE BOSANSKE DRŽAVE

Rezime

U tekstu koji slijedi susrećemo se sa pojmovima koje ne znamo da objasnimo ili mijenjamo njihovo značenje. Cilj nam je da ispitamo i utvrdimo stavove učenika o bitnim pojmovima: naroda, narodnosti, nacije i kakvu je ulogu imala religija u formiranju moderne bosanske države. Radeći ovo istraživanje, u njegovom drugom dijelu pokušali smo utvrditi da li smo ispunili svoje odgojne ciljeve nastave tj. da li su učenici svjesni svoje nacionalne pripadnosti. Na osnovu prikupljenih podataka i grafičkih prikaza željeli smo dokazati postavljenju hipotezu “koliko učenici razlikuju pojmove nacija i narod, te važnost i ulogu vjere i nacije u BiH?”. U zaključnom dijelu razmatranja željeli smo dokazati koliko su građani svjesni svoje nacionalne pripadnosti i da li imaju razvijen osjećaj patriotizma. Bosna i Hercegovina nema razvijeno ni civilno društvo koje bi se demokratskim sredstvima borilo za prava građana.

Ključne riječi: tradicija-vjera-kultura, narod-narodnost, nacija-nacionalnost, država-državnost, integritet-suverenitet.

Uvod

U svakodnevnom životu prečesto se susrećemo sa pojmovima koje često ne znamo da objasnimo ili zamijenimo njihovo značenje. Ti pojmovi su: država, državnost, nacija, nacionalnost, narod, narodnost. Već godinama se ovi pojmovi pogrešno koriste. U javnom životu malo koji prav-

nik, političar, novinar, član izvršne vlasti pravi razliku između ovih pojmova. Poznavanje njihovog značenja omogućuje nam da se aktivno uključimo u moderne političke tokove, odnosno da razumijemo kakva je uloga nacije i vjere u formiranju moderne bosanske države u kakvoj danas živimo. Radeći ovo istraživanje u drugom dijelu rada, pokušali smo da utvrdimo kako smo ispunili svoje odgojne ciljeve nastave, odnosno da vidimo koliko su učenici svjesni svoje nacionalne pripadnosti, da li imaju razvijen osjećaj patriotizma.

Metodološki okvir

Cilj ovog istraživačkog nastojanja je ispitati i utvrditi stavove učenika o bitnim obilježjima nacije, nacionalnosti, naroda, narodnosti i kakvu je ulogu imala religija i nacija u Bosni i Hercegovini.

Ovako postavljen cilj operacionalizirali smo na sljedeće zadatke:

1. Ispitati i utvrditi koliko su učenici upoznati sa značenjem pojma nacija, nacionalnost, narod i narodnost.
2. Ispitati i utvrditi nivo orijentacije u vremenu i prostoru u kojem živimo i njihov odnos na ulogu nacije i religije u Bosni i Hercegovini.

Rad se sastoji od dva dijela teorijskog i istraživačkog.

Istraživanje je obavljeno u Osnovnoj školi "Zajko Delić". Ukupno uzoraka u našem istraživanju je sačinjavalo 50 učenika osmih razreda.

Nacrt istraživačkog rada je po svojoj prirodi neeksperimentalni. Kao glavni metod koristi se deskriptivno-analitička metoda unutar kojeg koristimo Survey-metod, tj. metod sakupljanja podataka putem skala i upitnika. U teorijskom dijelu rada koristimo se metodom teorijske analize. U ovom radu korištena su anketna istraživanja kao strategija za prikupljanje podataka (Halmi 1999, 39). Postupak u ovoj strategiji sastoji se od postavljanja pitanja i upitnika radi prikupljanja podataka.

Država, narod, nacija, narodnost

Iako se termini zemlja, država i nacija često koriste kao istoznačne između njih ipak postoji razlika.

Država je politički entitet sa suverenom vlašću na tačno označenoj teritoriji (zemlji). Da bi se neki entitet kvalifikovao da bude država mora da ispuni neophodne uvjete a to su:

- tačno definisana teritorija
- stanovništvo koje stalno živi na toj teritoriji
- vlast koja upravlja u ime stanovništva na cijeloj teritoriji
- mogućnost stupanja u političke, ekonomske, kulturne itd... odnose sa drugim državama

Pod ***suverenom državom*** se podrazumijeva država koja nema veći politički autoritet iznad sebe.

Obzirom da se suverenitet može djelimično ili potpuno ustupiti radi većih interesa mnoge države to i koriste pa tako nastaju federacije i konfederacije koje su u tom slučaju nosioci državnog suvereniteta i činioci međunarodnih odnosa. Tako dolazimo do činjenice da danas u svijetu postoje suverene države i ima ih 193 i nesuverene države kojih ima daleko više. Primjera radi, nesuverene države su Engleska, Vels, Škotska i Sjeverna Irska koje su svoj suverenitet podredile zajedničkoj državi Velikoj Britaniji. U ovom slučaju samo je Velika Britanija međunarodno priznata suverena država dok su njeni sastavni dijelovi također države ali ne suverene i ne predstavljaju faktor u međunarodnim relacijama. Sličnih primjera ima još kao USA, Kanada, Njemačka itd...

Svi legalni stanovnici jedne države su državljani te države. Državljanstvo se stiče rođenjem ili prijemom u državljanstvo na zahtjev pojedinca. Državljanstvo je regulisano zakonima svake države i podrazumijeva određene dužnosti, obaveze, prava i privilegije kako države prema svom državljaninu tako i državljanina prema državi čije državljanstvo posjeduje.

Državljanstvo je dakle zakonska veza ili ugovor između države i državljanina. Između ostalih prava državljanin ostvaruje pravo da bira ili da bude biran u državi čije državljanstvo posjeduje.

Za razliku od države i državljanstva narod, nacija i nacionalnost nisu ustavno pravne kategorije pa tako ne postoji stroga definicija kojom se pojedinac ili grupa ljudi svrstavaju u određeni narod ili naciju.

Pripadnost narodu ili naciji je slobodna i izvan je zakonskih okvira bilo koje države. Znači ne postoje zakoni koji određuju ko je kakve nacije ili kojem narodu pripada. Istine radi, treba reći da ustavi nacionalnih država preciziraju (obično u preambuli ustava) kojem narodu pripada ta država ali ne i konkretno ko je pripadnik tog naroda. Definicije naroda, nacije i nacionalnosti su u domenu historijskog, sociološkog i filozofskog istraživanja i obrade. Prema tim naukama u svijetu postoji između 7000 i 10 000 hiljada naroda od kojih su samo rijetki postali nacije.

Općeprihvaćena definicija za narod je da je to samoprepoznata zamišljena (ne izmišljena) grupa ljudi na određenoj teritoriji koja dijeli zajedničku historiju, kulturu, jezik, tradiciju i vrlo često, mada ne obavezno, religiju.

Narod je, dakle, društveno-etnička grupa koja se javlja u periodu prerastanja društva iz rodovsko-plemenskog sistema organiziranja, a prethodi naciji. Narod je cjelina vezana:

- zajedničkim etničkim porijeklom
- istim jezikom
- historijom
- geografskim prostorom
- tradicijom
- kulturom
- običajnim, a kasnije i kodificiranim pravom
- sviješću da se po navedenim odrednicama razlikuje od drugih naroda.

Slijedeći nalaze gore spomenutih nauka, narod koji je uspio da stvori (izgradi) svoju nacionalnu državu zove se nacija.

Nacija je znači narod koji ima svoju državu koja nosi njegovo narodno ime i čijim ustavom je precizirano da je ta država matična država ili domovina određenog naroda.

Nacija je najviša etničko-društvena grupa koja je izgrađena, organizirana i pravno normirana zajednica, nastala iz preobrazbe naroda u takvu globalnu društvenu i etničku grupu, koja na višoj razini ujedinjava svoje povijesne, političke, ekonomske, kulturne interese.

Odrednice nacije su iste kao i odrednice naroda:

- zajedničko etničko porijeklo
- isti jezik
- povijest
- geografski prostor
- tradicija, kultura
- vjera

Naciju tvore ljudi pripadnici određenog naroda koji ima svoju nacionalnu državu i u tom slučaju se može povući paralela između nacije i države. Proizilazi da je nacija država ali da država nije u svakom slučaju i nacija. Shodno tome u svijetu danas egzistiraju nacionalne, višenacionalne i nenacionalne države.

Primjer za nacionalnu državu je Slovenija, primjer za višenacionalnu državu je Švicarska a primjer za nenacionalnu državu je USA.

Zapadni pojam nacije-države uključuje:

- kontrolu nad određenim teritorijem
- nezavisni, relativno centralizirani administrativni aparat
- političku strukturu, pravni sistem, gospodarstvo, valutu, obrazovni sistem
- kulturu definiranu jezikom, umjetnošću, običajima, religijom
- rituale identifikacije – za poticanje solidarnosti

U stranim jezicima postoje različiti izrazi za ove pojmove: engleski *people* ili francuski *peuple* za narod, u političkom i demokratskom smislu, i na oba jezika *nation* u etničkom smislu. Međutim, riječ *nation* može u tim jezicima da označava i državu, kao u nazivu svjetske organizacije, koji se i kod nas prevodi kao Ujedinjene nacije iako je to organizacija država a ne nacija. U engleskom jeziku ne postoji razlika između nacije i naroda dok kod nas to postoji. Nazivi nacionalno i internacionalno se u političkom žargonu koriste kao tehnički termini i u tom slučaju se odnose na državu. U nešto strožijoj verziji ipak nacija označava ljude a ne zemlje/države.

Nacionalnost za razliku od državljanstva nije zakonski definisana kategorija iz prostog razloga što je državljanstvo uslovljeno zakonskom vezom između države i državljanina dok je nacionalnost specifična veza između pripadnika nacije i samo nacije to jest nacionalne države naroda kojem pripada. U slučaju kad pripadnik nacije živi u svojoj nacionalnoj državi on je automatski i državljanin te države pa samim tim uživa prava po osnovu državljanstva i po osnovu nacionalnosti. U slučaju kad pripadnik određene nacije živi izvan svoje nacionalne države i ima državljanstvo države u kojoj živi on gubi prava državljanstva svoje nacionalne države a stiče prava države čiji je državljanin. U tom slučaju on i dalje zadržava specifična prava kao pripadnik nacije po osnovu svoje nacionalnosti ali gubi naprimjer pravo da bira i da bude biran u državi svoje nacije a to pravo ostvaruje u državi čiji je državljanin.

Treba napomenuti da postoje izuzeci u slučaju kad dvije države imaju ugovor o dvojnog državljanstvu. Zajedno sa ovim treba napomenuti da mnogobrojni pripadnici naroda u svijetu koji nisu uspjeli postati nacije nemaju nacionalnost i njihova jedina veza sa državom je državljanstvo.

Privilegija nacionalnosti je rezervisana samo za pripadnike onih naroda koji su postali nacije to jest koji su uspjeli izgraditi svoje nacionalne države.

Šta sve ovo gore spomenuto znači u konkretnom slučaju? Pripadnici određenih nacija koji u većem broju žive u susjednim državama imenuju se i tretiraju kao nacionalne manjine. Tako su Mađari u Vojvodini nacionalna manjina jer njihov mađarski narod već ima svoju nacionalnu državu Mađarsku. U slučaju da Vojvodina dobije nezavisnost i postane suverena država to ne znači da će Mađari u Vojvodini postati nacija Vojvođana. Oni su već pripadnici nacije Mađarske i ne mogu ponovo postati nova nacija. U tom slučaju će se desiti da jedna nacija ima dvije suverene države što nikako ne znači da će se Mađarska nacija podijeliti na Vojvođansku i Mađarsku naciju. Mađari ali i svi ostali (Srbi, Crnogorci, Bošnjaci, Nijemci, Hrvati) u Vojvodini će u tom slučaju biti državljani države Vojvodine a nacionalno svako će ostati pripadnik nacije kojoj je i prije pripadao. Vojvođanski Mađari nisu poseban narod pa tako sa dobitkom države neće postati posebna nacija.

Prvi put se u zapadnim modernijim izvorima spominje nacija u Bosni 1531. godine. Mora se reći da su nacije koje su tada zapisane bile nacije po kriteriju 16. stoljeća a da su današnje nacije, koje označavaju građane jedne države a ne narode nastale tek u 19. stoljeću.

Naime, Benedikt Kuripešić 1530. godine obilazi Bosnu i Hercegovinu i zapisuje svoja iskustva, po naređenju Austrijskog cara. To je najvredniji dokument za BiH kao državu poslije povelje Kulina Bana i povelja Bosanskih kraljeva. On je zapisao ovo:

ITINERARIUM Wegrayß Kün. Kay. potschafft/gen Constantinopel/ tudem Türkischen keiser Soleyman. Anno M.D.XXXI. str. 21-22. Item wir haben im bertütem khünigreich Wossen dreyerley nation und glaubens völkher gefunden. Die ersten sein die alten Wossner, die sein des Römischen Chrislichen glaubens, die hat der Türgg in eroberung des khünigreichs Wossen in irem glauben angenommen und darinnen beleiben lassen.

Die anderen sein Surffen, die nenen sie Wallachen und wir nenens Zigen oder Martholosen. Die khamen von dem ort Smederevo und Khrieichisch Weissenburg und haben Sandt Pauls glauben. Die achten wir auch für guet Christen, dann wir finden khlain unnderscheidt von dem Römischen glauben. Die drit nation sein die rechten Turggen, dieselben und sonderlich, so khriegsleut und amtdleut sein, herschen mit grosser tiraney über baid vorgemelt nation Chrsiten und unterthanen.

Bosanski:

U spomenutom kraljevstvu Bosni našli smo tri nacije i tri narodne vjere. Prvo su starosjedioci Bošnjaci/Bosanci, koji su rimo-kršćanske vjere. Njima je Turčin, kada je osvojio kraljevstvo Bosnu, dozvolio da drže svoju vjeru i ostanu u zemlji. Drugo su Srbi, koje oni zovu Vlasima, a mi ih zovemo Cicima ili Martolozima. Ovi su dosli iz mjesta Smedereva i grčkoga Beograda, a vjere su sv. Pavla... Treći narod su pravi Bošnjaci-Turci. Ti, naročito ratnici i činovnici, s velikim tiranstvom vladaju objema prije spomenutim narodima, kršćanskim podanicima.

Primjetna su sve češća nastojanja forsiranja termina bosanskohercegovačke nacije (skraćeno Bosanska nacija) i u tom kontekstu bosanskohercegovačkog jezika (skraćeno Bosanski jezik). To bi se donekle moglo i prihvatiti kad bi bilo moguće da država tvori naciju ali pošto nacija tvori državu (nacionalnu državu) to nije prihvatljivo i izaziva konfuziju i dovodi u nedoumicu sve one kojima je R BiH bila domovina i matica. Ovo se posebno odnosi na pripadnike Bošnjačkog naroda koji je poslije dugo vremena tek nedavno povratio pravo da se tako naziva.

Imajući u vidu da je nacija zapravo narod koji ima svoju nacionalnu državu bespredmetno je izmišljati naciju koja nema isto ime kao narod. Ako se naš narod zove Bošnjački onda njegova nacija može i mora da bude samo Bošnjačka. Sasvim drugo pitanje je da li je Bošnjački narod nacija ili nije. Za one koji smatraju da Bošnjaci imaju svoju nacionalnu državu on jeste nacija a za one koji smatraju da Bošnjaci nemaju svoju nacionalnu državu on nije nacija. Još veće pitanje je da li Bošnjaci uopće imaju bilo kakvu državu.

Narodnost je pojam isključivo korišten u SFRJ koji je označavao manjinske grupe u toj državi. U većini slučajeva pripadnici različitih narodnosti u SFRJ su živjeli u jednoj određenoj regiji države i nisu brojali veliki broj stanovnika.

Uloga vjere i nacije u formiranju moderne bosanske države

Vječito pitanje uloge vjere/religije u bosanskohercegovačkom društvu, i ne samo u bosanskohercegovačkom, te odnosa klera (koristim ovaj termin da označim vjersku inteligenciju, iako tradicionalno islamsko učenje ne prihvata postojanje svećenstva, pa ni klera, u okvirima islama) i vlasti je u slučaju bosanskih muslimana dodatno zakomplicirano historijskim iskustvom islama, ali i nepostojanjem jasnog modela u nekoj od savremenih država s

muslimanskom većinom. Dok po brojnosti druge dvije vjerske zajednice, naročito katolička Crkva, imaju stoljeće iskustva djelovanja u sekularnim državama savremenog evropskog (zapadnog) tipa, Islamska zajednica u BiH je skoro pa pionir u definiranju svoga pozitivnog angažmana u sekularnoj državi. Bilo bi jako teško ustvrditi da položaj Islamske zajednice i u jednom razdoblju u periodu od austrougarske aneksije BiH do raspada SFRJ može poslužiti kao primjer svjesnog, planiranog i slobodnog određivanja ove vjerske zajednice prema društvu i državi.

Naime, sve češće se promišlja i aktuelizira pitanje položaja vjere u sekularnom društvu u “kolijevci sekularizma” – Evropi (dovoljno je da spomenemo nastojanje Pape Benedikta XVI i Vatikana da se kršćanske vrijednosti ugrade u temelje stasajuće Evropske Unije, te protivljenje koje je iz evropskih mislećih krugova uslijedilo), ali i u Americi, gdje je utjecaj evangelističkih crkava i pokreta na političke tokove više nego očit.

Prema teoretičarima koji moć temelje na državi (a ne na društvu) jedan od osnovnih ciljeva država ili dijelova državnog aparata je **povećati vlastitu moć pa i uz pomoć religije**. Tako se sve češće u rješavanju općedržavnih pitanja postavlja pitanje “zaštite vitalnih nacionalnih interesa”. Zbog toga su političke odluke često različite, u skladu sa vjerskim i nacionalnim, od onih koje zahtijevaju socijetalni akteri, budući da države ‘pokušavaju učvrstiti vlast, političku dugovječnost i kontrolu državnih institucija nad društvom’ (T. Skocpol).

Ipak smo utvrdili jasne faktore koji povećavaju poziciju moći nacije-države.

- **Suverenost, integritet i stabilna administrativna kontrola** nad određenim teritorijem preduvjeti su da država bude u mogućnosti provoditi određenu politiku, ta država (entitet) mora da zaštiti vitalne interese pojedinih naroda.
- Države s **redovitim i znatnim izvorima prihoda** moćnije su od onih koje te prihode nemaju
- Države u **bogatim društvima** lakše donose odluke o povećanju poreznih stopa od onih država koje upravljaju siromašnim društvima (što ujedno jača njihovu moć)
- Države koje su primorane posuđivati velike količine novca bit će u nepovoljnijoj poziciji od onih čiji su **prihodi dovoljni za financiranje svih aktivnosti**

- Države mogu povećati vlastitu moć ako uspiju **regrutirati najspobnije i najobrazovanije članove društva**, pripadnike pojedinih naroda u svoje redove

Umjesto zaključka

Prema Dejtonskom ustavu u Bosni i Hercegovini žive tri konstitutivna naroda i ostali. Etničkoj pripadnosti i kolektivnim ljudskim pravima data je prednost u odnosu na naciju i prava svakog građanina. Problem je što se ni prava tri konstitutivna naroda ne poštuju jednako na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, a o nacionalnim manjinama i onima koji uopće nisu svrstani da i ne govorimo. U Bosni i Hercegovini ima jedan broj ljudi koji se izjašnjavaju kao pripadnici bosanskohercegovačke nacije, kako ta kategorija u postojećem ustavu ne postoji oni nemaju nikakva prava. Bosna i Hercegovina je, historijski gledano, propustila nekoliko prilika da formira nacionalni identitet kao i većina zemalja modernog svijeta država nacija (nation state). Tome je doprinijela činjenica formiranja nacionalnih identiteta van granica Bosne i Hercegovine u vrijeme kada su moderne države formirale svoje nacije unutar granica vlastite teritorije početkom 19. stoljeća.

Svaki rat na ovim prostorima vraćao je Bosnu i Hercegovinu stotine godina unazad. Tako je i danas. Bosna i Hercegovina je, ocjenjuju historičari, danas zaglavljena u 1878. godini u periodu pred Berlinski kongres.

Vladajuće elite koje su proteklu deceniju pljačkale ovu državu pod krinkom borbe za vjerska i nacionalna prava "svog naroda" nemaju interes da naprave sekularnu državu u kojoj će individualna ljudska prava biti u fokusu. Bosna i Hercegovina nema razvijeno ni civilno društvo koje bi se demokratskim sredstvima borilo za prava građana. Većina stanovnika Bosne i Hercegovine, osiromašena i beznadna, uopće ne razumije pojam nacije i nacionalnog identiteta... ■

THE ROLE OF RELIGION AND NATION IN THE FORMATION OF THE MODERN BOSNIAN STATE

Mirsad Cvrk

Summary

This essay presents the notions that we either do not know how to explain or frequently change their meaning.

The aim to examine and establish positions and attitudes in relation to several key notions: people, nationality, nation, and the role of religion in the formation of the modern Bosnian state. In the second part of the research, the author tried to uncover if the educational aim had been reached, i.e. if the students are aware of their national affiliation. On the basis of data and graphs, we wanted to substantiate the hypothesis: 'How much the students differentiate between the notions of nation and people, and what is the importance and the role of religion and nation in BiH?' In the final part, we wanted to demonstrate to what extent are the citizens aware of their national affiliation and whether they have a sense of patriotism. BiH has no civil society developed enough to use democratic means to fight for civic rights.

Key words: *tradition – religion – culture, people – nationality, nation – nationhood, integrity - sovereignty*

Literatura

1. Anderson, Benedict (1998.) Nacija: zamišljena zajednica. Beograd.
2. Ćimić, Esad (1998.) Nacija i religija, u Čičak-Chand, Ružica, Kumpes, Josip (ur.) Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
3. Gellner, Ernest (1998) Nacije i nacionalizam. Zagreb: Politička kultura.
4. Hobsbawm, Eric J. (1993.) Nacije i nacionalizam. Zagreb: Novi liber.
5. Korunić, Petar (1999.) Porijeklo, integracija i budućnost nacije, u Heršak, Emil (ur.) Etničnost i povijest. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
6. Lerotić, Zvonko (1977.) Nacija – teorijska istraživanja društvenog temelja i izgradnje nacija. Zagreb: Kulturni radnik.
7. Machiavelli, Nicolo (1983.) Vladar/Mandragola. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
8. Plessner, Helmuth (1997) Zakašnjela nacija. Zagreb: Naprijed.
9. Seton-Watson, Hugh (1980.) Nacije i države. Zagreb: Globus.